

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Literatuur: De indonesische staatsgreep van 1965

Kho, O.G.F.

Citation

Kho, O. G. F. (1969). Literatuur: De indonesische staatsgreep van 1965. *Acta Politica*, 4: 1968/1969(3), 339-344. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451139>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451139>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

- Koutrik, J. van, 53
 Kuypers, G., 29
 Kwaadsteniet, W. de, 31
 Lammers, C. J., 55
 Landheer, B., 64
 Lange, F., 56
 Lange, J. de, 36
 Loon, J. F. Glastra van, 17, 23
 Lijphart, A., 24
 Maesen, C. E. van der, 54, 57
 Manschot, B., 47
 Masset, L. M. A., 36
 Mellink, A. F., 40
 Mokken, R. J., 54
 Niemantsverdriet, R., 47
 Niezing, J., 68
 Noldus, T., 47, 48
 Nijhoff, P., 9
 Puchinger, G., 49
 Ringnalda, G., 50
 Röling, B. V. A., 69, 70
 Scholten, G. H., 25, 37
 Scholten, L. W. G., 43
 Stam, A., 18
 Stapel, J., 51
 Stevers, Th. A., 41
 Stokman, F. N., 58
 Tromp, H. W., 65
 Valkenburg, P., 10
 Veld, J. in 't, 34
 Verboom, R., 34
 Verhoogt, J. P., 11
 Vondeling, A., 3
 Vree, J. K. de, 12
 Vries, J. A. J. de, 38
 Waltmans, H. J. G., 59
 Wecke, L., 66
 Wertheim, W. F., 40
 Woude, M. V. van der, 26
 Zonnenberg, J. M. E. M. A., 67
 Zijlstra, B., 19

LITERATUUR

DE INDONESIAISCHE STAATSGREEP VAN 1965 *

door O. G. F. Kho

Basuki Gunawan, Indonesiër en geïnvolveerd in de ontwikkelingen van zijn land, thans wetenschappelijk medewerker aan het Anthropologisch-Sociologisch Centrum voor Zuid- en Zuidoost-Azië van de Universiteit van Amsterdam, heeft een boeiende wetenschappelijke studie geschreven over de mislukte Indonesische staatsgreep van 1965. Tot nu toe zijn de analyses van deze staatsgreep meer van journalistieke en ideologische aard. Wat de laatste soort betreft, komen deze merendeels van communistische huize: commentaar van de *Prawda* en van de *Hsinhua* (Peking), dat in Nederland door groeperingen als de *Rode Tribune* kritiekloos wordt overgenomen. De beeldvorming over de coupe bij linkse groepen wordt sterk bepaald door het intern rapport van de Cornell Universiteit, dat naar intussen gebleken is minder betrouwbaar is. In Nederland was prof. Wertheim de eerste die een wetenschappelijke visie gaf in vijf artikelen in de *Groene* van 1966.¹

De staatsgreep van 30 september — in Indonesia de *Gestapu* genoemd — heeft een politieke aardverschuiving teweeggebracht. Sukarno, de charismatische leider, die een sterk stempel drukte op de strijd voor nationale onafhankelijkheid en die de verscheidenheid van culturen en volkeren in Indonesia meegesmeed had tot een natie, heeft na 1956 met zijn *konsep presiden* de politieke ontwikkeling bepaald. Dahm heeft in zijn Hamburgse dissertatie² een poging gewaagd de Indonesische politiek te begrijpen vanuit de persoon Sukarno. Sukarno's grandeurpolitiek gaf Indonesia meer prestige (in talrijke Afroaziatische en andere internationale bijeenkomsten, o.a. de Bandungconferentie van 1954), maar werd een *débaclé* toen hij de economie van het land verwaarloosde.

De mislukte staatsgreep betekent het einde van de Sukarno-era (oude orde, *orde lama*) en is een mijlpaal in de politieke ontwikkeling van het land. Om dit te accentueren introduceerde de volksvertegenwoordiging, de M.P.R.S., de term *orde baru* (nieuwe orde). Maar de mislukte staatsgreep is ook van groot belang voor Zuid- en Zuidoost-Azië en daarmee voor de internationale machten die in dit gebied interveniëren (China,

* N.a.v. B. Gunawan, *Kudeta*. Staatsgreep in Djakarta. De achtergronden van de 30-september beweging in Indonesië. Meppel (Boom), 1968. —216 p. f 13,50.

¹ *De Groene*, 19—2, 1—10, 8—10, 15—10 en 24—12—1966.

² B. Dahm, *Soekarno en de strijd om Indonesië's onafhankelijkheid*. Meppel (1966).

Verenigde Staten, Rusland, Australië en Groot Brittannië). We hoeven geen voorstander van de domino-theorie te zijn om de strategische positie van Indonesia te zien als een kruispunt van ideologische lijnen tussen Pacific en Zuid-Azië en tussen Australië en Azië. Indonesia met haar ongeveer 110 miljoen inwoners en haar natuurlijke rijkdommen en beïnvloed door haar geografische ligging, kan een dominerende rol spelen in Zuidoost-Azië. Buitenlandse machten hebben geprobeerd de Indonesische politiek te beïnvloeden. Tijdens de rebellie van 1958 waren Groot Brittannië en de Verenigde Staten medespelers en bij de mislukte coupe van 1965 was Peking geen toeschouwer. Reeds heel vroeg gebruikte de internationale communistische beweging Indonesiërs om het communisme te verspreiden in Zuid-Azië. Het waren dynamische communisten van de eerste generatie die het communisme introduceerden in de Filipijnen en het Maleis schiereiland (Tan Malaka, Alimin), terwijl de verbindingsman van het Far Eastern Bureau van de Komintern van Zuid-Azië in 1931 Rangoon als standplaats kreeg.

STRUKTUUR VAN GUNAWAN'S STUDIE

Terecht gaat Gunawan er van uit, dat de *kudeta* begrepen kan worden indien men de achtergronden ervan kan analyseren. Een staatsgreep is niet een op zich zelf staand fenomeen, zij is vrucht van een bepaalde ontwikkeling. Tweederde van het boek — het eerste en tweede deel van 125 pagina's — is gewijd aan deze achtergronden.

Dit gedeelte is een historisch-sociologische analyse, waarin Gunawan het complexe gebeuren wil begrijpen vanuit de veranderingen in de sociale structuur die veroorzaakt werden door het koloniale systeem. Door invoering van het economisch kapitalisme en het westers onderwijs ontstaan nieuwe groepen zoals de *abangan* (liberale islamieten), de nieuwe *prijajis* (de door westers onderwijs gevormde elite) en de arbeiders in de steden. De drie grote politieke partijen tijdens de coup, de *Partai Komunis Indonesia*, de *Partai Nasional Indonesia* en de *Nahdatul Ulama*, recruteerden haar aanhangers uit specifieke groepen: de P.N.I. uit de nieuwe *prijaji's* en *abangan* vooral in de bureaucratie, de N.U. uit orthodoxe islamieten, de schriftgeleerden, terwijl de P.K.I. steunpunten heeft onder de stedelijke arbeiders en de arme *abangan*-boeren op het platteland.

De schrijver past het begrip verzuiling toe op de situatie: een verzuiling die gekenmerkt wordt door een evenwicht in de machtsverdeling tussen de zuilen, die sociale veranderingen (revolutie) bleek te verhinderen. Een sleutel tot het begrijpen van een agrarisch land als Indonesia is de landbouwpolitiek van de regering. Gunawan besteedt dan ook aandacht aan de landhervorming die stagneert door de bureaucratie en

in wezen de bezitsverhoudingen niet aantast. De P.K.I., die de verzuiling en daardoor de status quo accepteerde, heeft in 1963 door *aksi sepihak* (eenzijdige acties) de landhervormingen willen forceren, waardoor het zuilenverbond een klassenstrijd werd.

De P.K.I., gewantrouwd door het leger, had een bliksemsnelle groei gemaakt: in 1945 had zij ongeveer acht duizend leden en ondanks de mislukte communistische staatsgreep van 1948 — waardoor organisatie en kader verliezen leden — herstelde de partij zich snel en had zij tijdens de verkiezingen van 1955 ongeveer twee miljoen leden. De P.K.I. was de grootste communistische partij na die van Peking en Moskou. Gunawan beschrijft hoe het leger de kazerne verliet en een politieke rol moest spelen. Sukarno voerde met zijn *Nasakom*-politiek (partnerschap van nationalist, religieuzen en communisten in de staat) een containment-politiek t.o.v. de P.K.I., maar moest hoe langer hoe meer communistisch water in de nationale wijn doen. President Sukarno's houding vóór de coup wordt door de schrijver getypeerd met de woorden '... dat Sukarno's opvattingen en die van de Indonesische communisten steeds moeilijker van elkaar waren te onderscheiden.' Het derde deel van het boek is gewijd aan een reconstructie van de coup uit procesverslagen van de militaire rechtbank. Hieruit blijkt dat de P.K.I. een belangrijke rol heeft gespeeld bij de coupe.

ENIGE KANTTEKENINGEN

De schrijver benadrukt in het woord vooraf, dat hij alleen de sociologische achtergronden wil behandelen. De historische toetsing van het materiaal laat hij aan een ander over. De politicoloog is hem dankbaar voor zijn analyse, maar zal andere eisen willen stellen voor een politologische analyse van de staatsgreep. In de strijd om de macht is een staatsgreep een veelvuldig verschijnsel, vooral nu in de ontwikkelingslanden. Helaas zijn wij slecht ingelicht over dit fenomeen. Daardoor is het boek van Malaparte *Techniek der staatsgreep* van 1932 nu nog actueel voor de politicoloog.

Gezien het recente gebeuren van de mislukte coup in Djakarta — slechts twee jaar voordat de schrijver er een studie van maakt — en de methodologische problemen om relevant materiaal te verzamelen, menen wij dat schrijvers beperking tot een makro-historische-sociologische analyse het meeste bespeelbaar is. Dat zal ook de reden zijn dat Gunawan zich beheerst heeft om de periode na de coup — die uiteraard belangrijk is, mede ook om te toetsen of de gesignaleerde achtergronden relevant zijn — niet te behandelen. Wij hopen dat Gunawan of een ander auteur de onderhavige studie wil completeren met een studie van de periode na de coup, een periode van ongeveer één jaar, waarin zoveel slachtoffers gevallen zijn en een periode die geleid heeft

tot de val van Sukarno en het einde van de grootste communistische partij in de ontwikkelingslanden.

Wij willen nog enige kanttekeningen plaatsen, waarvan drie van methodologische aard.

(1) Het zoeken naar de achtergronden van de coup vereist een evaluatie van de periode ervoor. Tot hoever terug in de contemporaine geschiedenis moet de politicoloog duiken? En vanuit welke gezichtspunten moet men het historische gebeuren bekijken? Voor Indonesia vanuit de spanningen Pantjasila- of Islamstaat? Of meer vanuit het moderniseringsproces met haar nieuwe groepen zoals de moderne elite, de studenten, de *abangan*, de bureaucratie, etc.?

(2) De achtergronden zijn historisch bepaald en zij hebben geleid tot de coup. Maar waarom is de coup in 1965 geschied en niet eerder of later? De timing ervan zal de politicoloog willen verklaren. Dit vraagt een verdere analyse van subgroepen in het politieke systeem, dus een differentiatie van politieke stromingen in de P.K.I., in het leger, in de marine, de luchtmacht en de politie en in andere politieke groeperingen en massaorganisaties.

(3) De P.K.I., beschreven door Brackman, Hindley en Ruth McVey,³ was de best georganiseerde partij in het land met talrijke massa- en semi-militaire organen, waarvan men in het buitenland aanneemt, dat zij via de parlementaire weg de staatsmacht zal veroveren. In de P.K.I. zijn pro-Moskou en pro-Peking groepen aanwezig met mensen die een eigen Indonesische weg in het communisme willen. Aidit was pro-Moskou en voorstander van een polycentrisme in het communisme. Hij speelde een rol bij de coup, maar kon helaas niet verhoord worden, waardoor wij verstoken zijn van gegevens over het beleid van één van de grote spelers tijdens de coup.

(4) Ook in het leger zijn sociaal-politieke stromingen aanwezig, maar de topleiding was door ervaring met de *Madiun*-affaire van 1948 tegen de groei van de P.K.I. Het leger heeft een ideologie, o.a. de *Saptamarga*, die geen militaire juncta wil, maar een rol wil spelen in de politieke ontwikkeling. De z.g.n. Raad van Generaals was een comité ad hoc om topbenoemingen te bespreken. De P.K.I. maakte van de Raad een samenzweringsorgaan. Verder speelde generaal Pranoto, die op het vliegveld Halim tijdens de coup door Sukarno als plaatsvervanger werd aangewezen van de vermoorde generaal Jani, een duistere rol.

(5) Ook in de politieke partijen, o.a. de N.U. en de P.N.I. leven er wat betreft samenwerking met de P.K.I. en de rol van het leger ver-

³ A. C. Brackman, *Indonesian communism*. New York etc., 1962. D. Hindley, *The Communist Party of Indonesia, 1951—1963*. Berkeley etc., 1964. Ruth T. McVey, 'Indonesian Communism and the transition to guided democracy', in: A. Doak Barnett, Ed., *Communist strategies in Asia*. A comparative analysis of governments and parties. New York etc., 1963, pp. 148—195.

scheidene opvattingen, die een rol hebben gespeeld tijdens en na de coupe. Voor een politicologische analyse van de coupe moeten bovengaande aspecten uit de doeken gehaald worden.

(6) Voor de politieke wetenschap was de mislukte coup het einde van een groot experiment, n.l. de co-existentie van communistische en andere politieke ideologieën aanwezig in het *Nasakom*-concept. In de huidige periode wordt veel gesproken over dialoog en co-existentie. Wij denken aan bijeenkomsten van marxisten en christenen en andere pogingen. Indonesia was het enige land dat de co-existentie beoogde te bereiken via staatsideologie en haar wilde verwezenlijken in de staatsinstellingen. Zij was formeel door het parlement geaccepteerd, maar er kwam geen dialoog. De enige dialoog werd gevoerd in president Sukarno, die met alle middelen deze formele co-existentie wilde realiseren. Er is gebleken dat een co-existentie-wens zonder politieke tolerantie niet mogelijk is, integendeel zelfs destructief kan zijn, zoals dat in Indonesia het geval was. De mislukte coup wil ik ook wijten aan deze formele co-existentie zonder politieke tolerantie, waar de machtsstrijd heftiger gevoerd werd. Een jaar voor de coup zag ik bij mijn reizen in Indonesia een polarisatie van krachten: alle politieke problemen werden gezien in termen van voor of tegen de P.K.I. De politieke verdraagzaamheid verdween.

(7) De belangrijkste politieke factor voor de coup was president Sukarno. Wat is zijn rol voor, tijdens en na de coup? Was hij geconsulteerd over de coup van 30 september? Was Untung van de paleiswacht een vertegenwoordiger van een groep ontevreden officieren of was hij een pion van Sukarno of de P.K.I.? Wist Sukarno dat de generaals gekidnapt zouden worden (net als Sjahrir in 1946), maar dat de handeling uit de hand gelopen was en de generaals vermoord werden? Zovele vragen blijven onbeantwoord, de sleutel ligt in het spel van Sukarno.

In het boek van de *Pusat Sedjarah Angkatan Bersendjata* (Centrum voor Historische Studie van de Gewapende Macht) getiteld *40 hari kegagalan G-AD-S* (40 dagen van de mislukte coup), Djakarta, 1965, is bewust de rol van Sukarno weggelaten. Ten aanzien van de achtergronden van de coup menen wij, dat een staatsgreep niet alleen veroorzaakt wordt door sociologische factoren, maar ook door persoonlijke — in ons geval de persoon van Sukarno.

(8) Als laatste kanttekening wil ik het belang van de Indonesische politiek voor de Nederlandse politicologen noemen. Iedere bestudering van sociale verhoudingen in een ontwikkelingsland als b.v. Indonesia blijft onaf en onvolledig als men de politieke ontwikkeling uitsluit. Nederland was voor de Tweede Wereldoorlog het centrum van Indonesische studiën. Momenteel zijn er andere actieve centra zoals in de Verenigde Staten (Cornell Universiteit) en Australië (Monash Universiteit).

Gezien de grote ervaring en traditie van de Nederlandse wetenschap, het nog aanwezige materiaal in Nederland en de goede relaties tussen Indonesiërs en Nederlanders (zelfs tijdens het conflict om Irian Barat) zou het aanbevelenswaardig zijn om in navolging of beter in samenwerking met het Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde in Djakarta een politicoloog te plaatsen voor de ontwikkeling der politieke wetenschap. De bestudering van de Indonesische politiek zal een hulpmiddel zijn tot het verkrijgen van verder inzicht in de politieke processen van de ontwikkelingslanden.

BOEKBESPREKINGEN

VALKENBURGH, P. *Inleiding tot de politicologie*. Problemen van maatschappij en macht, Amsterdam etc. (Agon Elsevier), 1968. —204 p. f 19,50.

De schrijver opent met de mededeling, dat dit boek als inleiding tot de politicologie verschilt van de gangbare, omdat hij heeft afgezien van historische beschouwingen, politieke theorieën en biografische gegevens. De eerste mededeling is in zoverre juist, dat Valkenburgh niet zo zeer een inleiding tot de politicologie biedt dan wel een beschouwing over het machtsverschijnsel. De suggestie, dat de meeste inleidingen historisch beschrijvend van karakter zijn, is echter onjuist. Er zijn vrij veel, ook recente, systematische inleidingen, bijvoorbeeld van Meynaud, Duverger, Miller, Dahl, Dillon, Leiden en Stewart.

Valkenburgh gaat ervan uit, dat politiek in eerste instantie te maken heeft met strijd om de macht. Hij beweert, op blz. 5, dat hij dat 'concludeert', maar dat is niet waar. Hij concludeert het nergens uit, maar sluit zich aan bij enkele tevoren aangehaalde auteurs, wat iets geheel anders is dan concluderen. Maar goed: de schrijver kiest het machtsverschijnsel als elementaire categorie om de politieke werkelijkheid te beschouwen; dat is een verdedigbaar uitgangspunt, al zijn er andere, die de lezer niet worden onthuld.

Hij bespreekt vervolgens de machtsvorming, verschillende typen machtsdragers, de hantering van de macht en de rechtvaardiging van de macht. Over al deze begrippen en verschijnselen zegt de schrijver belangwekkende en lezenswaardige dingen, maar hij doet er ook zozeer voor bestrijding vatbare uitspraken over, dat mijn uiteindelijk oordeel over dit boek negatief uitvalt, zeker als ik mij voorstel, dat ik het aan nog ongeschoolde studenten als inleiding zou moeten aanbevelen. Twee voorbeelden ter ondersteuning van mijn oordeel. In de paragraaf over politieke partijen wordt, in overeenstemming trouwens met het merendeel van de literatuur op dit punt, als doel van de politieke partij aangegeven: het veroveren van het bestuurlijk apparaat. Hierbij wordt echter vermeld, dat het er niet toe doet of we hierbij te maken hebben met een politieke partij in een meer-partijensysteem of in een één-partijensysteem. Dit mag men vinden, al houd ik het erop, dat met klem van argumenten valt aan te tonen, dat men op deze wijze wezenlijke verschillen verdoezelt tussen geheel verschillende politieke instellingen met zeer verschillende functies. In totalitaire staten streeft de politieke partij veelal in het geheel niet naar beheersing van het staatsapparaat, maar vormt een onderdeel van de executieve hiërarchie (men zie hierover: C. W. Cassinelli, 'The Totalitarian Party' in *The Journal of Politics* van februari 1962). Het is echter onverantwoord om in een inleiding geen enkele andere opvatting op dit punt weer te geven.

Tweede voorbeeld. Valkenburgh definieert een pressiegroep als een maatschappelijke groep die een politieke functie (kan) vervullen zonder dat men deze functie op het eerste gezicht ook zou verwachten. Dit is een weinig gelukkige definitie, zeker voor iemand, die eerder in zijn boek op het belang van operationele begrippen heeft gewezen.

Ik ken een groot aantal mensen, die van de vakbeweging of van een actiecomité tegen het Amerikaanse optreden in Vietnam een politieke functie verwachten en zeker veel politieke activiteit. Zijn de vakbeweging of zulke comités nu geen pressiegroepen of behoren mijn goede vrienden niet tot 'men'? Ook hier hadden alternatieve opvattingen aan de orde gesteld behoren te worden.

L. van der Land